

AUGUST PI I SUNYER (12.8.1879 - 12.1.1965)

August Pi i Sunyer
per Josep Carreras i Barnés

Introducció

L'any 1911, quatre anys després d'haver estat creat l'Institut d'Estudis Catalans per Enric Prat de la Riba, en fou ampliada l'organització amb la creació de dues noves seccions, a més de la Secció Històrico-Arqueològica: la Secció de Ciències i la de Filologia. Els membres de la Secció de Ciències eren un filòsof (Eugeni d'Ors), un economista (Pere Coromines), un matemàtic (Esteve Terradas), un zòleg (Josep Maria Bofill i Pichot), un ginecòleg (Miquel Àngel Fargas), un biòleg (Ramon Turró) i un fisiòleg (August Pi i Sunyer).

Avui, per encàrrec del Consell Permanent, em pertoca fer la semblança biogràfica d'August Pi i Sunyer. Els he de confessar que la tasca m'hauria resultat molt difícil si no existís una abundant bibliografia, que esmento al final del treball escrit i de la qual he seleccionat les dades, les opinions i els documents gràfics que abreujadament els presento. A fi d'ajustar-me al temps concedit, limitaré els meus comentaris als anys de Pi i Sunyer a Catalunya, abans del forçat exili, i em referiré, fonamentalment, a les seves activitats més relacionades amb l'Institut d'Estudis Catalans.

Doctor en medicina

August Pi i Sunyer nasqué a Barcelona el dia 12 d'agost de 1879, en el si d'una família d'ascendència empordanesa. El seu pare, Jaume Pi i Sunyer, metge eminent i professor de patologia general a la Facultat de Medicina, és considerat com un dels creadors de la medicina científica catalana. En morir aquest, jove encara, August Pi i Sunyer, que cursava els estudis de medicina, tenia només disset anys; però havia estat ja fortament influenciat per l'exemple i l'ensenyament paterns. D'altra banda, ja havia establert coneixença amb un altre home excepcional, gran amic del seu pare, que seria, successivament, el seu inspirador, mestre i col·laborador: Ramon Turró. Obtingut el grau de llicenciat l'any 1899, a vint anys no complerts, August Pi i Sunyer es doctorà l'any següent a la Universitat de Madrid. L'any 1901 es va casar amb Carme Bayo i Puig, que fou la seva companya durant més de seixanta anys de matrimoni.

Catedràtic de Fisiologia

Malgrat la seva vocació predominantment científica i docent, Pi i Sunyer es va dedicar a l'exercici professional de la medicina des del moment de la seva graduació, obligat per diferents circumstàncies personals, en bona part econòmiques; però la seva gran capacitat de treball li va permetre realitzar, al mateix temps, recerca científica, sota la direcció de Turró, al Laboratori Bacteriològic Municipal de Barcelona, i treballar, a partir de 1902, com a professor auxiliar de la Càtedra de Fisiologia de la Facultat de Medicina, regentada pel professor Ramon Coll i Pujol. Decidit a encarrilar les seves activitats cap a la investigació científica i la docència universitària, August Pi i Sunyer va oposar a càtedra i, al segon intent, l'any 1904, va guanyar la plaça de catedràtic de Fisiologia de la Facultat de Medicina de Sevilla. Amb el pretext d'acabar les investigacions en curs al Laboratori Municipal, obtingué del Ministeri l'adscripció a la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona durant els cursos 1905-1906 i 1906-1907. Però, en ésser desestimada una nova petició de pròrroga, a principis de 1908, Pi i Sunyer va renunciar a la Càtedra de Sevilla per quedar-se definitivament a Barcelona, on ocupà la Càtedra de Fisiologia General, de caràcter purament honorari, creada per a ell al Laboratori Municipal per l'Ajuntament de Barcelona, a petició de l'Associació Catalana d'Estudiants. Així, Pi i Sunyer va poder prosseguir la seva tasca d'investigació i va portar a terme, al mateix temps, una funció docent en estreta col·laboració amb la Càtedra de Fisiologia de la Facultat de Medicina.

Els cursos impartits per Pi i Sunyer al Laboratori Municipal, amb abundància de pràctiques experimentals amb animals, eren considerats com una ampliació dels de la Càtedra de Fisiologia i estaven adscrits a la Facultat. Com ha assenyalat Barbany, en aquests cursos es formaren la majoria dels que més tard integrarien l'Institut de Fisiologia i protagonitzarien el floriment de la investigació fisiològica catalana. L'any 1914, August Pi i Sunyer fou nomenat professor auxiliar interí de fisiologia i es reincorporà oficialment a la Facultat de Medicina. Un any més tard, en jubilar-se el catedràtic titular, Pi i Sunyer obtingué per concurs la Càtedra de Fisiologia i el reingrés a l'escalafó de catedràtics. Mentrestant, Pi i Sunyer havia ingressat com a membre numerari a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, l'any 1910, i a l'Institut d'Estudis Catalans, com a membre de la Secció de Ciències, l'any 1911.

Acadèmic

August Pi i Sunyer havia estat nomenat acadèmic corresponent nacional de la Reial Acadèmia de Medicina l'any 1901, tot just doctorat. Elegit acadèmic numerari l'any 1910, fou escollit vicepresident de l'Acadèmia l'any 1927 i, havent mort prematurament el seu president, n'ocupà la presidència fins a l'any 1935. La influència de Pi i Sunyer a l'Acadèmia fou decisiva, i es traduí en un notable increment de les activitats de la docta corporació. En ésser nomenat president Pi i Sunyer, la Reial Acadèmia ocupava l'edifici vell i petit d'un convent desamortitzat del carrer dels Banys Nous. Pi i Sunyer n'aconseguí el trasllat, l'any 1929, a l'edifici construït en temps de Carles III per al Reial Col·legi de Cirurgia, i ocupat fins a l'any 1907 per la Facultat de Medicina. La restauració fou molt costosa, i si va poder arribar a bon fi va ésser, en gran part, a causa de la gestió personal de Pi i Sunyer.

Societat de Biologia

Pel que fa a l'actuació d'August Pi i Sunyer en relació amb l'Institut d'Estudis Catalans, cal ressaltar la creació de la Societat de Biologia de Barcelona i de l'Institut de Fisiologia de Barcelona.

Com assenyala Oriol Casassas, la diversitat dels camps de coneixement conreats pels membres de la Secció de Ciències de l'IEC feia impossible aprofundir en un tema concret. Per això, i a fi de complementar el camp d'acció de l'Institut, es va iniciar la creació de societats filials, la primera de les quals va ésser la Societat de Biologia de Barcelona, que tingué August Pi i Sunyer com a principal promotor i com a primer president. A més d'un nombre limitat de socis numeraris, la Societat comprenia socis honoraris, entre els quals es trobaven Enric Prat de la Riba i Santiago Ramon i Cajal, i socis agregats i corresponsals, entre els quals hi havia nombrosos científics espanyols i prestigiosos professors estrangers.

El 14 de desembre de 1912 la Societat de Biologia de Barcelona es va reunir per primera vegada al Laboratori Bacteriològic Municipal. S'iniciaren així les seves sessions periòdiques, generalment vuit per any, celebrades alternativament en els mateixos llocs de treball dels membres de la Societat. Aquestes sessions arribarien a constituir un lloc de reunió i d'interacció per als científics catalans dedicats a la recerca biològica i, com resalta Santiago Vidal i Sivilla, són el primer testimoniatge d'activitats d'investigació fisiològica a tot l'Estat espanyol. Durant la dictadura de Primo de Rivera, l'activitat científica de la Societat de Biologia de Barcelona es mantingué, bé que molt minvada. La Guerra Civil no arribà a anul·lar del tot les seves activitats: durant els anys 1936-1938 tingueren lloc sis sessions científiques, i l'any 1938 se celebrà solemnement el vint-i-cinquè aniversari de la Societat, amb la presència del professor Juan Negrín, primer soci corresponsal i aleshores president del Consell de Ministres del Govern de la República, i amb l'adhesió de més de vuitanta científics de fora de Barcelona, la gran majoria estrangers.

A fi de difondre les comunicacions presentades a les sessions científiques, la Societat de Biologia de Barcelona va iniciar l'any 1913 la publicació, inicialment anual, dels *Treballs de la Societat de Biologia*. L'any 1917 hi hagué el projecte de publicar en francès un butlletí amb resums de les comunicacions dels *Treballs*; però la incorporació de la Societat de Biologia de Barcelona al Grup de les Sociétés de Biologie ja va donar la possibilitat d'incloure resums de les comunicacions en els *Comptes Rendus* publicats a París.

D'altra banda, la Societat va organitzar diferents cursos que varen permetre que actuessin com a professors a Barcelona eminentes personalitats d'altres parts d'Espanya i de l'estranger, i que possibilitaren que gairebé tota la producció científica de l'època fos coneguda i debatuda. Entre les activitats de la Societat de Biologia de Barcelona cal esmentar, també, la participació en l'organització del Congrès de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, de la sisena edició del qual, celebrada l'any 1930, August Pi i Sunyer fou president.

L'Institut de Fisiologia

Quan Pi i Sunyer va passar a ocupar la Càtedra de Fisiologia de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona, va iniciar la renovació dels seus laboratoris; però els recursos de la Universitat eren molt escassos. La situació va canviar radicalment a conseqüència de la

decisió de la Mancomunitat de Catalunya de dur a terme el projecte de la Diputació de Barcelona de crear un laboratori superior de biologia vinculat a la Càtedra de Fisiologia de la Facultat de Medicina, amb el nom d'Institut de Fisiologia. Com a inici d'aquest Institut, el mes de juliol de 1920 el Consell Permanent de la Mancomunitat va fundar, sota el patronatge de l'Institut d'Estudis Catalans, un seminari-laboratori de fisiologia que es va instal·lar en locals de la Facultat de Medicina annexos a la Càtedra de Fisiologia. La institució, que sota la direcció d'August Pi i Sunyer es va inaugurar oficialment el dia 11 d'abril de 1921, va rebre l'autorització per usar la denominació Institut de Fisiologia en les seves relacions externes, mentre no es creés definitivament aquest organisme. L'Institut, que va incorporar els col·laboradors de Pi i Sunyer, va permetre aprofitar i potenciar les instal·lacions del Laboratori de Fisiologia de la Facultat de Medicina. L'ajut econòmic de la Mancomunitat permeté la contractació de personal auxiliar i subaltern, la constitució d'una excel·lent biblioteca i l'adquisició de l'instrumental i del material necessaris per a la recerca. L'Institut de Fisiologia va reunir, en seccions especialitzades, el personal de la Càtedra de Fisiologia, professors d'altres càtedres i el personal de serveis de l'Hospital Universitari. Aplegà, des d'un començament, una dotzena d'investigadors, si bé és cert que la majoria d'ells es veien obligats a combinar la recerca amb l'exercici de la pràctica mèdica.

La dictadura de Primo de Rivera, amb la suspensió de la Mancomunitat, va frenar el normal desenvolupament de l'Institut de Fisiologia, encara que aquest, per la seva doble dependència institucional, es va ressentir menys que d'altres organitzacions, com la Societat de Biologia de Barcelona. Amb la instauració de la Generalitat de Catalunya i la consecució de l'autonomia universitària, l'Institut de Fisiologia va experimentar un gran impuls, i la quantitat i qualitat de la seva producció científica va assolir el màxim nivell. A part de diversos temes puntuals, van constituir les línies mestres de recerca: el metabolisme dels glúcids, la fisiologia del cor, la funció renal, la fisiopatologia respiratòria, la fisiopatologia de l'aparell digestiu, l'acció de l'anestèsia i la cirurgia experimental. La producció científica de l'Institut de Fisiologia es troba publicada en els *Treballs de la Societat de Biologia de Barcelona*, en les *Actes dels congressos de metges i biòlegs de llengua catalana* i en altres revistes científiques catalanes, així com en prestigioses revistes de fisiologia del moment, en castellà, francès, alemany i anglès. La versió en castellà dels treballs publicats entre els anys 1921 i 1930 es va reunir en tres volums de la col·lecció «Publicaciones del Instituto de Fisiología de Barcelona».

La projecció a l'estranger de la variada i extensa activitat científica de l'Institut de Fisiologia, que va determinar un alt grau de reconeixement internacional, es va produir a conseqüència de la publicació d'articles en revistes internacionals, de la participació activa als congressos internacionals de fisiologia, de les estades a l'estranger d'investigadors de l'Institut, del pas de no pocs investigadors estrangers per l'Institut per donar-hi lliçons i conferències, i de les relacions personals mantingudes per Pi i Sunyer i pels seus col·laboradors amb fisiòlegs de tot el món.

Pel que fa a l'aspecte docent, a l'Institut de Fisiologia, sota la direcció d'August Pi i Sunyer, s'agruparen els ensenyaments de fisiologia general i de fisiologia humana amb els d'altres matèries relacionades, com la física mèdica, la bioquímica i la farmacologia. Com comenta amb detall Santiago Vidal i Sivilla, Pi i Sunyer va introduir la bioquímica i la física mèdica com a noves disciplines del currículum de medicina, en un nou pla d'estudis modèlic en què els ensenyaments eren donats d'una manera viva i amb pràctiques que reflectien les activitats de recerca de l'Institut de Fisiologia.

El mateix Pi i Sunyer fou un professor excel·lent. Ha escrit Vidal i Sivilla, un dels seus alumnes de medicina que més tard va assolir la Càtedra de Fisiologia: «Per la seva capacitat de síntesi, pels seus originals punts de vista i pel seu domini de la bibliografia, Pi i Sunyer reunia molt bones condicions per a donar conferències i lliçons brillants. Les diverses activitats es combinaren en ell molt íntimament [...]. Quan investigava, al mateix temps ensenyava, i en les seves explicacions docents es translluïa sempre l'investigador.» Pel que fa a la seva capacitat de formar professors, cal esmentar que quatre dels seus deixebles —Jesús Bellido, Santiago Pi i Sunyer, Josep Puche i Jaume Pi i Sunyer i Bayo— foren catedràtics de Fisiologia a les universitats espanyoles en un temps en què, com ha ressaltat Corbella, només hi havia deu facultats de medicina.

En resum, el conjunt constituït per la Càtedra de Fisiologia i l'Institut de Fisiologia fou un fet excepcional dins de la Universitat que va constituir un exemple viu per a tothom del que podia esdevenir la Facultat de Medicina i tota la Universitat si es trencaven les normes inhibidores del centralisme i s'obrien les portes a l'exterior. Malauradament, a partir de l'any 1936 les circumstàncies del país varen determinar una disminució progressiva de les activitats de l'Institut de Fisiologia, fins que a la darrerria del 1938 deixà d'existir.

L'autonomia universitària

En aquesta breu ressenya de l'obra d'August Pi i Sunyer, no podem deixar de comentar la seva participació en importants projectes i realitzacions de política universitària, a conseqüència de l'entusiasme que sentia per servir alhora la investigació i la docència. Una de les grans preocupacions de Pi i Sunyer fou la universitat. Pi i Sunyer va realitzar una gran tasca en pro de la renovació de la universitat i va tenir una actuació constant contra el marasme que hi imperava i contra les seves desfasades estructures. August Pi i Sunyer fou president del Segon Congrés Universitari Català, celebrat l'any 1918, en el qual, amb la participació d'una selecta representació del professorat universitari i d'altres intel·lectuals de fora de la universitat, al costat d'estudiants, es va elaborar un projecte d'estatut d'autonomia universitària. Quan l'any 1919 el ministre d'Instrucció Pública, Cèsar Silió, va decretar que les universitats elaboressin un projecte de règim autòmic, en el Claustre General que es reuní a Barcelona Pi i Sunyer presentà, com a vot particular, el projecte d'estatuts que havia resultat del Congrés Universitari. El projecte va ser rebutjat per una gran majoria i, en dimitir el ministre Silió, tot quedà com sempre. Però, l'any 1931, amb l'esdeveniment de la II República, la Generalitat de Catalunya va constituir un comissionat que havia de regir la universitat i preparar-ne la reestructuració. August Pi i Sunyer va formar part d'aquest Comissionat, que va redactar un projecte d'estatuts de la Universitat de Barcelona derivat del que havia sortit del II Congrés Universitari Català. El projecte, enllestit el maig de 1931, no es va aplicar fins que, assolit l'Estatut d'autonomia de Catalunya, l'any 1933 es va crear, per regir la Universitat Autònoma de Barcelona, un patronat presidit per Pompeu Fabra i del qual August Pi i Sunyer formava part. En poc més d'un any, la Universitat fou estructurada segons els criteris pedagògics més exigents i d'acord amb la realitat i les aspiracions de Catalunya. S'obriren les portes a institucions i a persones de gran prestigi; es va incrementar el professorat i es varen crear nous tipus de professors; s'establiren proves d'ingrés i es varen racionalitzar els cursos i les proves d'aptitud; foren millorats els locals i dinamitzades les instal·lacions. Mal-

auradament, l'any 1934 es varen interrompre les tasques del Patronat i, fins al febrer de 1936, amb el triomf de les esquerres a les eleccions generals, si bé la Universitat no deixà d'ésser autònoma, fou regida per un comissari del Govern de Madrid. Cap a la fi de la Universitat Autònoma, August Pi i Sunyer va exercir transitòriament les funcions de rector, en ocasió de l'absència del rector Bosch i Gimpera.

Altres activitats

Diguem, finalment, que August Pi i Sunyer fou un home molt lligat a la societat catalana. La seva consciència nacional i cívica el portà a desenvolupar una considerable activitat política, i va ésser diputat a les Corts Generals espanyoles per la candidatura republicana a la circumscripció de Figueres durant les legislatures 1916, 1918 i 1920. S'interessà, també, per la música i per l'esport; va ésser president de l'Associació de Música de Càmera de Barcelona, i l'any 1918 fou nomenat president del Comitè Olímpic Espanyol.

L'exili

L'any 1939 va suposar el desmantellament de l'obra de Pi i Sunyer a Catalunya. L'Institut de Fisiologia fou abandonat, els seus locals dividits i la biblioteca escampada i en part destruïda. Pràcticament tots els que hi treballaven varen haver d'exiliar-se. Quan li faltaven pocs mesos per als seixanta anys, August Pi i Sunyer hagué de marxar a l'exili amb tota la família. Va establir-se inicialment a París, i d'allí va passar ben aviat a Caracas per incorporar-se a la Facultat de Medicina de la Universitat Central de Veneçuela, com a professor titular de fisiologia i amb l'encàrrec de fundar-hi un institut de fisiologia experimental. L'obra de Pi i Sunyer a Veneçuela fou extraordinària; similar a la que abans havia desenvolupat a Barcelona. Per ella, Pi i Sunyer fou valorat com un dels grans científics del país i va rebre distincions, entre les quals el Premi Kalinga, atorgat per la UNESCO l'any 1955, que rebé a París en presència del president de la Generalitat de Catalunya a l'exili, Josep Tarradellas.

L'any 1956, amb motiu d'un viatge amb vaixell a Europa, August Pi i Sunyer va passar per Barcelona; no va baixar a terra, però alguns amics van poder saludar-lo. Ja malalt, l'any 1959 féu una curta estada a Catalunya, en ocasió de la qual va presidir una sessió de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona. La va repetir l'any 1960, però aquesta va ésser l'última ocasió en què va trepitjar terra catalana. August Pi i Sunyer va morir el 12 de gener de 1965 a Mèxic, on havia passat els darrers anys.

El record

La memòria d'August Pi i Sunyer ha restat present en les institucions catalanes. L'any de la seva mort, la Societat Catalana de Biologia i l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears varen celebrar sessions necrològiques. L'any 1966, la Societat Catalana de Biologia li va dedicar un recull de treballs, síntesi de la seva obra i de l'obra de la seva escola de Barcelona. L'any 1979 l'Institut d'Estudis Catalans, junt amb d'altres institucions ca-

talanes, celebrà diverses sessions commemoratives del seu naixement. Dos instituts de recerca de Barcelona porten el seu nom. El mateix IEC li ha dedicat una de les sales nobles, i la que fou la seva Facultat de Medicina li ha dedicat una aula, i també una medalla i una conferència commemoratives. A l'altra banda de l'Atlàntic, Veneçuela, en celebrar el centenari del seu naixement, va emetre un segell de correus amb la seva efígie, que així s'ha difós per tot el món.

Bibliografia

- AGUADÉ, J. «L'Institut de Fisiologia». *Butll. Sind. Med. Cat.*, núm. 104 (1929), p. 6-9, i núm. 106 (1929), p. 9-12.
- «Laboratori Microbiològic Municipal». *Butll. Sind. Med. Cat.*, núm. 108 (1929), p. 3-6; núm. 109 (1929), p. 10-12; núm. 111 (1929), p. 26-28; núm. 113 (1929), p. 16-19, i núm. 115 (1929) p. 19-21.
- ALSINA, J. «Augusto Pi y Suñer». *Anal. Med. Cir.*, vol. 45 (1965), p. 211-215.
- «August Pi i Sunyer, universitari, humanista, ciutadà». A: *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*. Barcelona: Elite-Grafic, 1979, p. 85-100.
- «La Facultat de Medicina de la Universitat Autònoma». A: *Commemoració del 50è aniversari de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1983, p. 39-47.
- «La Facultat de Medicina de la Universitat Autònoma del 1933». *Rev. R. Acad. Med. Barcelona*, vol. 2 (1987), p. 29-32.
- BARBANY, J. R. «L'Institut de Fisiologia, promoció de la recerca». A: *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*. Barcelona: Elite-Grafic, 1979, p. 103-111.
- BARBANY, J. R.; GRANADOS, E. «La recerca en la medicina bàsica durant la Mancomunitat i la Generalitat». A: *La recerca als Països Catalans*. Barcelona: Congrés de Cultura Catalana, 1978, p. 51-75.
- BELLIDO, J. M. «Vint-i-cinc anys de vida anecdòtica de la Societat de Biologia». *Med. Cat.*, vol. VI (1938), p. 171-180.
- BENAIGES, B.; BOFILL, J.; CARRASCO, R. «Dades biogràfiques». A: *August Pi i Sunyer. Homenatge del Centre Català de Caracas*. Caracas: Centre Català, 1965, p. 11-28.
- BROGGI, M. «Antecedents i tendències que portaren a la Universitat Autònoma». A: *I Congr. Int. Hist. Med. Cat.* Vol. IV. Barcelona: Scientia, 1971, p. 224-230.
- «La gestació de la Universitat Autònoma». A: *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*. Barcelona: Elite-Grafic, 1979, p. 151-161.
- CASASSAS, O. «La creació i l'activitat de la Societat de Biologia de Barcelona». A: *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*. Barcelona: Elite-Grafic, 1979, p. 15-33.
- «Els setanta-cinc anys de la Societat de Biologia». *Treb. Soc. Cat. Biol.*, vol. 41 (1990), p. 95-100.
- COLOMINES, J. «La Societat Catalana de Biologia: un instrument de cultura». A: *I Congr. Int. Hist. Med. Cat.* Vol. IV. Barcelona: Scientia, 1971, p. 355-361.
- CÓNILL, V. «Augusto Pi y Suñer». *Anal. Med. Cir.*, vol. 45 (1965), p. 218-220.
- CORBELLA, J. «August Pi i Sunyer (1879-1965). La seva biografia». A: *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*. Barcelona: Elite-Grafic, 1979, p. 137-150.

- «La fisiologia. L'Institut de Fisiologia». A: *Història de la Facultat de Medicina de Barcelona 1843-1985*. Barcelona: Fundació Uriach, 1996, p. 214-221.
- DANÓN, J. «Los orígenes de la Sociedad de Biología de Barcelona». *Med. Hist.*, núm. 65 (1977), p. 3-4.
- DOMINGO, P. «Iniciació científica del mestre August Pi i Sunyer». A: *Homenatge al doctor August Pi i Sunyer*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Societat Catalana de Biologia, 1965, p. 3-10.
- «L'obra científica d'August Pi i Sunyer». A: *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*. Barcelona: Elite-Grafic, 1979, p. 63-71.
- GALÍ, A. «Seminari-laboratori de Fisiologia, després Institut de Fisiologia». A: *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Llibre IX: *Ensenyament Universitari*. Barcelona: Fundació A. G., 1983, p. 289-297.
- «Societat de Biologia». A: *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Llibre XVI: *Acadèmies i societats científiques*. Barcelona: Fundació A. G., 1986, p. 376-385.
- «Secció de Ciències». A: *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Llibre XVII: *Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Fundació A. G., 1986, p. 151-175.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *L'Institut d'Estudis Catalans (1907-1997)*. Barcelona: IEC, 1997.
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA. «Seminari-laboratori de Fisiologia». A: *L'obra realitzada*. Barcelona, 1923, p. 211-213.
- MARAGALL, J. «August Pi i Sunyer, patró de la Universitat Autònoma». A: *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*. Barcelona: Elite-Grafic, 1979, p. 125-133.
- ORIOI, A. «August Pi i Sunyer, home». A: *August Pi i Sunyer: L'home i l'obra*. Barcelona: Societat Catalana de Biologia, 1966, p. 13-32.
- PI I SUNYER, A. «Vint anys de Societat de Biologia». *Treb. Soc. Biol.*, vol. 14 (1932), p. 363-378.
- PI I SUNYER, J. «L'Escola de Pi i Sunyer, ací i a Veneçuela». A: *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*. Barcelona: Elite-Grafic, 1979, p. 35-45.
- RODRÍGUEZ, B. «August Pi i Sunyer, acadèmic». A: *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*. Barcelona: Elite-Grafic, 1979, p. 163-172.
- SAYÉ, L. «Augusto Pi y Suñer». *Anal. Med. Cir.*, vol. 45 (1965), p. 215-217.
- SOCIETAT DE BIOLOGIA DE BARCELONA. «Llista dels socis de la Societat de Biologia de Barcelona». *Treb. Soc. Biol.*, any I (1913), p. 9-11.
- TRUETA, J. «August Pi i Sunyer, metge de capçalera i mestre». A: *August Pi i Sunyer: L'home i l'obra*. Barcelona: Societat Catalana de Biologia, 1966, p. 217-225.
- VIDAL I SIVILLA, S. «August Pi i Sunyer, professor». A: *Homenatge al doctor August Pi i Sunyer*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Societat Catalana de Biologia, 1965, p. 11-25.
- «La doctrina i l'obra de Pi i Sunyer, com a fisiòleg, en el seu moment». A: *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*. Barcelona: Elite-Grafic, 1979, p. 113-123.
- VILARDELL, J.; RODRÍGUEZ, B. «August Pi i Sunyer, professional de la medicina». A: *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*. Barcelona: Elite-Grafic, 1979, p. 29-34.